

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีและวิถีตรศิลป์เป็นศิลปะประจำชาติ เกิดจากบุคคลกลุ่มน้อยซึ่งมีอัจฉริยภาพพิเศษ มีการอบรมพิเศษในการบันทึกลงในผลงานของตนมีคุณภาพพิเศษ ส่วนคติชาวบ้าน หรือวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นสมบัติของคนธรรมดาตามพื้นบ้านเมืองทั่วไปซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงระดับ วัฒนธรรม ศิลธรรม ความเชื่อถือ ความต้องการแนวความคิด อุดมคติ และอื่นๆ อีกหลายประการ ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เป็นเครื่องบอกลักษณะของสภาพชีวิตและสังคมในถิ่นต่างๆ ตามกาลเวลาที่ล่วงมา จึงเป็นที่ประมวลไว้ซึ่งความเป็นชาติอย่างแท้จริงของแต่ละชาติแต่ละภาษา วรรณคดีสำคัญๆ หลายเรื่องก็มีที่มาจากเรื่องของชาวบ้านนี้เอง การพิจารณาอย่างผาดเหินอาจทำให้ผู้ไม่สนใจอย่างแท้จริงเห็นว่านิทานชาวบ้านและวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นเรื่องเล็กน้อยและพื้น เกินไปก็อาจเป็นได้ แต่โดยแท้จริงแล้ว เป็นคุณสมบัติอันควรแก่การศึกษาให้ลึกซึ้งเพื่อหาความรู้ความเข้าใจมนุษย์ และสังคมมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น^๑

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าวรรณคดีเป็นตัวแทนแห่งยุคเป็นกระจกเงาสท้อนให้เห็นสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี และวัฒนธรรมในสมัยของกวีแต่ละยุคแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นย่อมทำให้เข้าใจถึงพฤติกรรมที่ชนในท้องถิ่นนั้นแสดงออกได้เป็นอย่างดี ดังที่ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวไว้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดีนั้น นอกจากจะได้รับประโยชน์ในทางอักษรศาสตร์และเป็นอาหารทางจิตใจแล้วยังสามารถถ่วงเอาประโยชน์ในทางด้านอื่นได้อีกมาก เช่น ด้านที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี หรือค่านิยมของสังคมในแต่ละยุคสมัย ทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ แม้แต่ทางด้านการทหาร การเมือง การปกครองด้วย บทกวีภาษาไทยอีสานมิใช่จะมีความเสน่ห์ไพเราะหรือมีความเสน่ห์ไพเราะหรือมีความสูงส่งทางอักษรศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นกุศโลบายที่จะสอดแทรกหลักธรรมของพระพุทธองค์ให้ซึมซาบเข้าถึงจิตใจของประชาชนทุกชั้นทุกสังคมทั่วไปโดยอาศัยศิลปะในเชิงกวี^๒

ดังนั้น เราจึงจะพบว่าวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเกือบทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็น ผาแดง นางไอ่ สังข์สินไช้ ขูลูนางอื้อวะ ขุนทิง กาละเกต หรือแม้แต่กำกาดำ เป็นต้น ก็จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่แทบทั้งสิ้น และวรรณกรรมเรื่องหน้าผากไกลกะดันก็เป็นอีกวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นที่รู้จักกันในหมู่ของชาวอีสานเพราะวรรณกรรมเรื่องหน้าผาก

^๑ กุหลาบ มลลิกะมาส, คติชาวบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง ๒๕๑๖), หน้าคำนำ.

^๒ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ , ของดีอีสาน (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา : ๒๕๒๐) , หน้าคำนำ.

ไกล่ถ่วงนั้นมิรศของวรรณกรรมครบถ้วนและเป็นเรื่องที่มีกำเนิดมานานที่สุดเรื่องหนึ่ง^๓ โดยในเรื่องได้กล่าวถึงเมืองโกสัมพี มีเศรษฐีคนหนึ่ง(ไม่ปรากฏชื่อ)อุปถัมภ์พระสงฆ์ ๕๐๐ รูป ที่เข้าปรีชาธรรมโดยไม่ยอมให้ชาวเมืองทำบุญด้วย เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ครองดาวดึงส์ เทวโลกพอสมควรแล้ว ด้วยอำนาจบุญน้อยลง ให้เกิดกระสันใครจะเสด็จลงมาเยี่ยมมนุษย์โลก ได้เสด็จเมืองพระยาแถมขึ้นจากตุม พระยาแถมได้ขอติดตามร่วมรณเสด็จด้วย พระอินทร์ทรงแสดงออกว่า พระยาแถมสกปรกไม่ยอมให้ร่วมเสด็จด้วย พระยาแถมเคียดแค้นให้ พอพระอินทร์เสด็จผ่านไปแล้ว พระยาแถมได้ใช้ยนต์ดาบให้ติดตามตัดพระศอพระอินทร์ที่กลางหา พระเศียรพระอินทร์ที่ขาดจากองค์แล้ว ได้เสด็จกลับขึ้นไปอาละวาดพระยาแถม พระยาแถมได้ใช้ยนต์ดาบให้ผ่าพระเศียรพระอินทร์ออกเป็นสองภาค แยกเป็นหน้าผากและกะदन(ท้ายทอย) ตกลงมาเกิดที่มนุษย์โลกฝ่ายละแห่ง หน้าผากมาเกิดเป็น ท้าวหน้าผาก เป็นโอรสของเจ้าเมืองคำมูล ต่อมาได้แก้แค้นหานิลเป็นอาวุธวิเศษประจำตัว เทียวติดตามหาท้าวกะदन ได้นางแพงศรี ธิดาพระยาฟ้าสมังเป็นมเหสี เพราะผลชนะจากการทำสงครามกับยักษ์มหาจักรที่เมืองฟ้าสมัง กะदन มาเกิดเป็น ท้าวกะदन โอรสของเจ้าเมืองกรุงศรี ได้ม้ามณีกาบเป็นพาหนะพาเทียวเหาะหาท้าวหน้าผาก ไปประจำอยู่กับยายจำสวนที่เมืองอิงดอย ได้รับกับยักษ์กุมพลชนะ ส่วนองค์ (ท่อนตัว) ของพระอินทร์ เมื่อตกลงมาถึงมนุษย์โลกแล้ว พระนางสุชาดาได้ลงมาอุ้มเอาไปขอให้ผู้ทรงฤทธิ์ต่าง ๆ ต่อพระเศียรให้ แต่เมืองพระยานาคจนถึงอกนิฐพรหม ผลสุดท้ายไปหาท้าวเวสสุวัณ ท้าวเวสสุวัณได้ไปเอาศีรษะของพระเถระแก่ ผู้ที่พระอินทร์คราวเป็นเศรษฐีอุปถัมภ์เข้าปรีชาสมาต่อคืนให้ พอกลับเกิดแล้วพระอินทร์กลายเป็นพระองค์หนุ่มแต่พระเศียรแก่ แล้วกลับไปครองดาวดึงส์พิภพ

ต่อมาพระอินทร์ทรงละอายศีรษะแก่ เพราะถูกเทพบริวารท้วงพระเกศาหงอก จึงชวนพระนางสุชาดาลงมาเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อหลอมองค์เกิดใหม่ เมื่อตกลงกันแล้ว พระอินทร์ทรงถือพัดวิเศษชื่อ วิบอกรพัส พระนางสุชาดาทรงถือน้ำเต้าแก้ววิเศษ ลงมาเกิดร่วมท้องเดียว เป็นโอรสและธิดาของพระเจ้าพาราณสี พระอินทร์ได้ชื่อว่า ท้าวอินทิจักร พระนางสุชาดาคงได้ชื่อเดิม เมื่อท้าวอินทิจักรเจริญวัยแล้ว ได้บอกรพัส เรียกเอาท้าวหน้าผากและท้าวกะदनมารวมกันที่เมืองพาราณสี ทั้งสามพระองค์ได้พร้อมกันเสด็จไปต่อว่าท้าวเวสสุวัณว่า ต่อพระเศียรให้ไม่ดี ขอให้ท้าวเวสสุวัณหลอมพระองค์ทั้งสามให้เป็นองค์เดียวท้าวเวสสุวัณได้ทำเบ้าทองคำ ทำการหล่อหลอมเจ้าอินทิจักร ท้าวหน้าผาก และท้าวกะदन ทั้งสามองค์ให้เป็นองค์เดียว งามสมบูรณ์กว่าองค์เดิม แล้วเจ้าอินทิจักรองค์ใหม่ได้เสด็จกลับไปครองเมืองพาราณสีจนสิ้นชีวิต ณ ที่นั้น^๔

^๓ พระอริยานุวัตร เขมจารี, **พญาคันคาก**, (กรุงเทพฯ : สาน์สวรรค์ ๒๕๑๕) หน้าคานำ

^๔ นางสาวพรณี วันเพียร (การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกล่ถ่วง), วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , ๒๕๒๗ .

สำหรับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเรื่องหน้าผากไกลกระด้นนั้นมีหลายประการ เช่น หลักธรรมเกี่ยวกับบุญกุศลว่าถ้าใครทำความดีบุญกุศลก็จะส่งให้ไปเกิดในที่ที่ดีเป็นผู้มีบารมี เช่น ไฟผู้มีบุญได้เป็นพระยาทรงแทน หรือสอนว่าการปกครองผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมและทำหน้าที่ของผู้ปกครองว่าให้ค่อยฮักไพร่น้อยเสมอเพียงพรว้า^๕ หมายความว่าผู้ปกครองจะต้องมีเมตตาต่อผู้น้อย ตามหลักพรหมวิหาร ๔ หรือสอนว่าไม่ควรประมาทในกาพูดจาว่า อนึ่ง อย่าโอ้อวดอ้างคำประมาทโยโส มั่นบ่เป็นครองธรรมเทศนาสอนไว้^๖ หรือหลักธรรมเรื่องบุญ – บาป ในคติทางพระพุทธศาสนา อำนาจของกรรม เป็นเรื่องที่ยึดถือกันมาก เชื่อว่ากรรมสามารถส่งผลสะท้อนต่อผู้กระทำได้ ใครทำกรรมดีเมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ใครทำกรรมชั่วตายไปย่อมตกนรก และกรรมนี้ชาวพุทธจึงยึดมั่นเรื่องบุญกรรมกันมาก โดยเฉพาะชาวพุทธในระดับชาวบ้าน ความคิดในเรื่องบุญ-กรรมของชาวบ้านนั้น เป็นเรื่องที่สร้างสมกันได้ บุญในลักษณะของชาวบ้านก็คือพฤติกรรมหรือการกระทำใด ๆ ของคนในยามมีชีวิตอยู่ ตามหลักศีลธรรมคือ เป็นการสร้างบุญ ส่วนการกระทำความผิดต่อคุณธรรมหรือพฤติกรรมที่เลวร้ายนั้นเป็นการสร้างบาป การสะสมบุญและบาปในช่วงชีวิตยังดำเนินอยู่ย่อมเป็นการกำหนดกรรม ซึ่งจะมีผลตกทอดถึงตัวบุคคลผู้นั้นเอง เรื่อง หน้าผากไกลกระด้น กล่าวถึงเรื่องบุญกรรมว่า จะติดตามผู้กระทำไปทุกชาติ ต้องชดใช้ตั้งแต่ตอนที่พระอินทร์ถูกตัดคอก็เพราะกรรมที่ได้ทำไว้ เช่น

อันนี้บาปแบ่งกุ่ม	อินทร์เจ้าแต่หลัง แลเด
ควรที่จะขัดขวาง	ตามช่างเวรัง ก่อนเทอญ
เมื่อใดบุญองค์	เฮืองยิ่งเป็นไปหน้า เพื่อนี้
บุญกรรมเกี้ยว	มหาเถรแต่ชาติก่อน จริ่งแล้ว

หมายความว่า เรื่องของบาปนี้ในกลุ่มของพระอินทร์ก็มีเหมือนแต่หนหลัง แต่ก็ได้สร้างบารมีขัดขวางเอาไว้ เมื่อใดบุญที่พระองค์ได้สั่งสมไว้เจริญรุ่งเรืองในชาตินี้ บุญกรรมก็จะติดตามไปทุกชาติ

หรือหลักธรรมเรื่องการเวียนว่ายตาย เกิด ความเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้ชาติหน้าไฟพระพุทธศาสนานี้เป็นความเชื่อภายใต้เงื่อนไขของ “กรรม” นั่นคือ เชื่อว่าผลแห่งกรรมสามารถส่งให้ไปสู่ชาติภพที่ดีหรือเลวกว่าชาติปัจจุบันได้ ดังนั้น ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญต่อชาตินี้ ชาติหน้าตามหลักพระพุทธรูปของชาวบ้านมากกว่าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้มนุษย์เห็นการทำบุญรักษาศีล ละกิเลส เพื่อไปสู่พระนิพพาน ดังเรื่องหน้าผากไกลกระด้น กล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้ ชาติหน้าว่า ในชาติปางก่อนใดทำสิ่งใดไว้ก็จะสนองตอบในชาติต่อมา และการกระทำในชาติภพปัจจุบันก็ส่งผลไปสู่ชาติภพหน้าได้หลาย ๆ ชาติ ดังนี้

^๕ ดร.ปรีชา พินทอง รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒ (อุบลราชธานี : ศิริธรรม ๒๕๒๙) หน้า ๔๗.

^๖ ดร.ปรีชา พินทอง รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒ , หน้า ๔๗.

พระผู้สมสฤษดิ์ล้นนิวรรณ์สิงห์สมอุป เที่ยมเอย
 ขวัญพี่แฉวนขอดน้องเนาให้สูงเถิง
 แต่พี่ฮู้ตอบข้อปิตุเรศแข็งขัด
 กีบเบยทรงฮ้ำกระสันแสนชั้น
 เส็งเสียงโกศลสร้างภายหลังแสนชาติ

หมายความว่า พระพุทธองค์สอนให้อยู่ร่วมกันอย่างพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน มีความรัก
 ใคร่ปรองดองกันตลอดไป

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอไปดังกล่าวนี้ถือว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตันเป็นเรื่อง
 ที่มีหลักธรรมและคติธรรมความสำคัญและน่าสนใจปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นประเด็นที่ทำให้
 ผู้วิจัยเองต้องการที่จะศึกษาค้นคว้าลงไปในเรื่องละเอียดเกี่ยวกับหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องหน้าผาก
 ไกลกะตันนั้นว่ามีอะไรบ้างและเมื่อค้นพบแล้วจะสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและ
 แก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าหากได้ดำเนินการศึกษาจนถึงที่สุดแล้วผลการวิจัยดังกล่าว
 คงจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและผู้สนใจทั่วไปได้

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องวรรณกรรมอีสานและประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่อง
 หน้าผากไกลกะตัน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตัน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลของหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตัน
 ที่มีต่อวิถีชีวิตและสังคมชาวอีสาน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิดประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตันเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ หลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตันเป็น
 อย่างไร

๑.๓.๓ อิทธิพลของหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะ
 ตันที่มีต่อวิถีชีวิตและสังคมชาวอีสานเป็นอย่างไร

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก

คติธรรม หมายถึง ธรรมคือสิ่งที่ดีงาม ซึ่งบุคคลได้ประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในตนได้แล้วซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเลยก็ได้หรืออาจจะเป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆก็ได้

นิทาน หมายถึง เรื่องราวที่ได้รับการเล่าหรือบันทึก ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นจริง และเรื่องที่แต่งขึ้นตามจินตนาการ ซึ่งไม่อาจจะบ่งชี้ได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด

นิทานพื้นบ้านอีสาน หมายถึง นิทานพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ประกอบด้วยหลักธรรมและโลกทัศน์ด้านต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมอีสาน หมายถึง นิทานพื้นบ้านอีสานที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว คือการจารลงในใบลาน และพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ

อิทธิพล หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่แสดงออกโดยผ่านพฤติกรรมหรือการกระทำที่สามารถเห็นได้จากภายนอก เช่น ภาพจิตรกรรม นาฏกรรม นันทนาการ และวิถีคุณธรรม ที่คนในชุมชนกระทำร่วมกัน รวมทั้งความคิด ความรู้ และความเข้าใจของคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้ท่านเรียกว่าเป็นอำนาจซึ่งแฝงอยู่ในตัวของมนุษย์สามารถยังผลให้สำเร็จประโยชน์ได้และให้เป็นไปความประสงค์ต่างๆ ได้

วิถีชีวิต หมายถึง การดำเนินชีวิตของชาวบ้านซึ่งเกิดจากคติความเชื่อ หรือประสบการณ์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วมีความเห็นว่าเป็นสิ่งดีงามก็ประพฤติปฏิบัติหรือกระทำร่วมกันเป็นประจำ จนกลายเป็นวิถีชีวิตที่จะต้องกระทำเป็นประจำของทุกคน เช่น ความฝันและการทำนายฝัน เป็นต้น

อีสาน หมายถึง ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือทิวเขาสันของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยอีสานตอนบนและอีสานตอนล่าง

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก.เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ดร.ปรีชา พินทอง ได้กล่าวไว้ในเอกสารเรื่อง “รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒ เรื่องกำกาด้า ท้าวหมาหยู และเรื่องอื่นๆโดยพบว่าวรรณกรรมอีสานนั้นนอกจากจะให้ความบันเทิงหรือสนุกสนานแล้ว ก็ยังมีคติความเชื่อหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยเนื่องจากว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นพื้นฐานของเรื่องราวนิทานต่างๆของภาคอีสานที่กวีต้องการสื่อความหมายของเรื่องราวในนิทานว่าผู้แต่งนั้นมีความมุ่งหมายที่จะสอนเรื่องใดบ้างโดยเรื่องที่กวีจะสอนนั้นก็คือมุ่งสอนให้ผู้ฟังรู้จักการกลัวบาปบุญคุณโทษมากกว่าการมุ่งถึงความบันเทิงใจเพียงอย่างเดียว ดังนั้น วรรณคดีพระพุทธศาสนาจึง

ถือว่าเป็นวรรณคดีที่มุ่งใช้นำมาสอนประชาชนตามความประสงค์ของพระพุทธศาสนา มากกว่าสิ่งอื่นใด นอกจากนั้นในผลงานดังกล่าวยังได้อธิบายถึงใจความสำคัญของเนื้อหาของวรรณกรรมแต่ละเรื่องว่าได้มุ่งเน้นที่จะสอนอะไรบ้าง^๗

พ่วงพันธ์ มณีรัตน์ ได้ศึกษาเรื่องมนุษย์วิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน และกล่าวถึงหน้าที่ของคติชาวบ้านว่า ตามปกติบุคคลในสังคมจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มักเป็นผู้สอนเด็ก ๆ ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ วิธีการสั่งสอนเด็กให้ทราบถึงค่านิยมและศีลธรรมจรรยาของประชาชนที่แพร่หลายอย่างหนึ่ง ได้แก่ การเล่านิทาน เด็กที่นั่งฟังนิทานในตอนเย็นหรือในยามที่ผู้ใหญ่ว่างงานย่อมได้เรียนรู้ประเพณีและทัศนคติดั้งเดิมไม่น้อยไปกว่าการเรียนรู้ในโรงเรียน เทพนิยายและตำนานมักมีรายละเอียดอธิบายถึงพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ หรือหลักธรรมในศาสนา กล่าวถึงกำเนิดของเผ่าหรือตระกูล การอพยพเคลื่อนย้ายถิ่น และการขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในสังคม นิทานที่แต่งขึ้นก็มีความสำคัญต่อการอบรมสั่งสอนความประพฤติของเด็ก ส่วนมากแล้วสัตว์นิยาย นิทานคติ ชาดก มักเป็นเรื่องแต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้เด็กได้รู้ว่าการกระทำอย่างไรจัดว่าดี การกระทำอย่างไรเป็นสิ่งเลว อยากรุ้ควรทำ อยากรู้ไม่ควรทำ^๘

กุหลาบ มลลิกะมาส และคณะ ได้ศึกษาคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์ในสังคมทั่วไปย่อมมีความคับข้องใจนานาประการ เป็นต้นว่า ความยากจน ความเหนื่อย การเหนื่อยใจ ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ซึ่งอาจเกิดขึ้นตามสภาพทางชีววิทยาของมนุษย์ เกิดจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ หรือเกิดจากวิถีชีวิตที่มีความกดดันทางสังคมและวัฒนธรรม ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับความคับข้องใจและความกดดันต่าง ๆ เหล่านี้ คติชนจะมีบทบาทเป็นส่วนบรรเทาความเก็บบกทางอารมณ์ และช่วยคลี่คลายความคับข้องใจไปได้เป็นอันมาก นิทานที่เล่าถึงคนลำบากยากจนแล้วกลับร่ำรวยมีเกียรติยศ เช่น เรื่องปลาบู่ทอง ชินเดอเรลล่า เป็นเรื่องถูกใจคนและเป็นความเพ้อฝัน เพราะต้องการหลีกเลี่ยงสภาพบางประการ ความกดดันทางเพศหรือข้อห้ามในสังคมจะผ่อนคลายลงด้วยเพลงหรือด้วยนิทานบางประเภท การประท้วงต่ออำนาจการปกครองที่มีอยู่ในคติชนรูปแบบต่าง ๆ ก็เป็นที่พอใจหรือสนใจของคนทั่วไป เช่น นิทานศรีธนญชัยกับอาจารย์ ศรีธนญชัยกับพระราชาความคับข้องใจและความอยากหนีออกไปให้พ้นจากสภาพนั้น ๆ มักจะคลี่คลายลงด้วยการหาทางออกและทดแทนชดเชยทางอารมณ์โดยอาศัยคติชน^๙

^๗ ดร.ปรีชา พิณทอง **รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒** (อุบลราชธานี : ศิริธรรม ๒๕๒๔) หน้า ๕๖.

^๘ พ่วงพันธ์ มณีรัตน์, **มนุษย์วิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๕.

^๙ กุหลาบ มลลิกะมาส และคณะ, **ภาษาไทย ๘ (คติชนสำหรับครู)**, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓.

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า นิทานพื้นบ้านในทางคติชาวบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าด้วยวาจา ถ่ายทอดสืบต่อมาจากบรรพชนจนถึงปัจจุบัน นิทานที่มีคุณค่าหลากหลายตามเนื้อเรื่อง เช่น มีคุณค่าด้านความบันเทิง ให้การศึกษา ให้เหตุผลในการประกอบพิธีกรรม และเป็นสิ่งระบายความคับคั่งของมนุษย์^{๑๐}

วิเชียร เกษประทุม ได้ศึกษานิทานพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์ทั่วไปในโลกทุกหนทุกแห่งต่างมีนิทานเล่าต่อ ๆ กันมา ถึงแม้ว่าเราจะต่างชาติศาสนา แต่จะมีข้อเหมือนกันอยู่เสมอในเรื่องธรรมชาติของสภาพความเป็นมนุษย์ คือมีโลภ โกรธ หลง มีทั้งตลกขบขัน น่าหัวเราะ และที่สำคัญคือมีความคิดคำนึงคล้ายคลึงกัน และต่างก็มีลักษณะเหล่านี้สืบทอดกันมาเป็นมรดกของมนุษยชาติเหมือน ๆ กัน มรดกแห่งสภาพความเป็นมนุษย์นี้จะเห็นได้จากคติชาวบ้านและนิทานพื้นบ้าน^{๑๑}

วิสุทธิ บุษยกุล ได้เสนอความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีอีสานไว้ว่าชาวอีสานมีวรรณคดีของตนเองมานานแล้ว มีผู้สันนิษฐานว่าคงเกิดราวสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในระยะแรกคงเป็นเพียงคำพูดสั้นๆ ต่อมาจึงแต่งเป็นเรื่องราว มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ นิทาน หรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา เรื่องที่แต่งขึ้นมีทั้งบทร้อยแก้วและร้อยกรองโดยจารึกลงในใบลานด้วยอักษรลาวและตัวธรรม มีเชือกร้อยผูกไว้เป็นตอนๆ เรียกบทประพันธ์ลักษณะนี้ว่า หนังสือผูก ชาวอีสานได้ใช้วรรณคดีในชีวิตประจำวันหลายโอกาส เช่น การกล่าวผญาโต้ตอบกัน การฟังหมอลำ การสู่ขวัญ การอ่านหนังสือวรรณคดีในงานศพ การฟังเทศน์มหาชาติ วรรณคดีที่เป็นหนังสือผูกมักแต่งเป็นร้อยกรองที่มีขนาดยาว และเป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลาย ได้แก่ ศิลปชัย นางแต่งอ่อน พญาคันคาก และการเต^{๑๒}

ประมวล พิมพ์เสน ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านอีสาน ผลการศึกษาพบว่า มีวรรณกรรมหลายเรื่องที่แต่งขึ้นจากความเชื่อ จากนิทานพื้นบ้าน หรือแต่งขึ้นเพื่อเป็นตำนานบางสิ่งบางอย่างแล้วยกเอาข้อคิด คติธรรมจากนิทานพื้นบ้านเรื่องก่อน ๆ การแต่งกลอนลำ กลอนแหล่ กลอนสารภัญญ์ กลอนหรือกาพย์เซิ้งบั้งไฟ ส่วนใหญ่ก็เป็นผลมาจากนิทาน เนื่องจากว่านิทานพื้นบ้านเป็นบทสรุปของความเชื่อในสังคม ถ้าเราอยากทราบว่สังคมเขาอยู่กันอย่างไร เราสังเกตได้จากเรื่องราว

^{๑๐} จารุวรรณ ธรรมวัตร, เอกสารประกอบการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย- ลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑} วิเชียร เกษประทุม, นิทานพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิสิทธิ์พัฒนา จำกัด, มปป.), หน้า ๒.

^{๑๒} วิสุทธิ บุษยกุล วรรณคดีภาคอีสาน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๐๙ หน้า ๓๘-๔๕

ต่าง ๆ ในวรรณกรรมนิทาน นิทานยู่ให้คนทำการรบ สังคมก็จะวุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด นิทานชี้แนะให้คนรักสงบ สังคมก็สงบไปด้วย^{๑๓}

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ได้กล่าวถึงเรื่องภาพยักกลอนในวรรณคดีอีสานว่า วิธีการภาพยักกลอนของชาวอีสานนั้น สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างมาจากคัมภีร์ภาพยักสารวิลาสินี เพราะลักษณะภาพยักในคัมภีร์นี้นิยมแต่งสละสลวยและสัมผัสกัน ไม่ค่อยนิยมครุหลุเหมือนอย่างฉันท เข้าใจว่าภาพยักประเภทนี้แต่งขึ้นในดินแดนล้านช้างหรือล้านนาเอง ภาพยักและฮ่าย (ร่าย) ของชาวอีสาน มีเค้าเรื่องราวที่ดัดแปลงมาจากภาพยักชื่อว่า วิชขุมาลี ส่วนโคลงก็แปลงมาจากภาพยักวิชขุมาลีบ้าง ภาพยักมหาวิชขุมาลีบ้าง ภาพยักสินธุมาลีบ้าง บทกวีของชาวอีสานไม่เห็นมีลักษณะเป็นคำฉันท เห็นมีมากแต่กลอน ฮ่ายโศกหรือสารถโศกเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะพิเศษของบทกวีอีสานมีจุดเด่นยอดเยี่ยมที่สุด คือการเน้นในเรื่องคำก่ายหรือสัมผัส^{๑๔}

สุพรรณ ทองคล้าย ศึกษาลักษณะร้อยกรองพื้นฐานถิ่นอีสาน ศึกษาร้อยกรองพื้นฐานถิ่นอีสาน โดยศึกษาที่มาและวิวัฒนาการของการสร้างบทร้อยกรองอีสาน ด้านรูปลักษณะ เนื้อหา และลักษณะการใช้บทร้อยกรอง พบว่าวรรณกรรมนิทานพื้นฐานบ้านเรา ได้รับพิจารณานำมาแสดงเป็นหมอลำหลายเรื่อง เช่น ชูนางอ้าว ผาแดงนางไอ่ จำปาสีตัน เนื้อหาของหมอลำแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับบอมมนุษย์ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงทัศนคติเกี่ยวกับโลก จักรวาล การเมืองและการปกครอง^{๑๕}

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เขียนวรรณคดีวิเคราะห์ที่ได้รวบรวมลักษณะเฉพาะที่สำคัญๆ ของวรรณคดีไทยและสังคมไทย กระทั่งได้เสนอทฤษฎีที่นักปราชญ์ต่างชาติ ได้แนวทางการวิเคราะห์วรรณคดีเอาไว้ในส่วนของเกณฑ์ทั่วไป ในการวิเคราะห์และการประเมินค่าวรรณคดีได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ข้อขัดแย้งไว้ว่า “การวิเคราะห์ข้อขัดแย้งเป็น พิจารณาว่าผู้ประพันธ์ใช้อะไรเป็นข้อขัดแย้ง ซึ่งอาจจะเป็นข้อขัดแย้งภายในใจของตนเอง ความขัดแย้งธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งกับสังคม ความขัดแย้งกับโชคชะตา หรือพรหมลิขิตที่ปรากฏในเรื่องนั้น”^{๑๖}

^{๑๓} ประมวล พิมพ์เสน, นิทานพื้นบ้านอีสาน ๑, (ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐.

^{๑๔} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, หน้า ๑๐๔.

^{๑๕} สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๘.

^{๑๖} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, หน้า ๖๒.

สมบัติ พลายน้อย ได้กล่าวถึงความแพร่หลายของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในลักษณะจิตรกรรมฝาผนังว่า มีความแพร่หลายเป็นอันดับสองรองจากเรื่องรามเกียรติ์ แต่จิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีปรากฏในภาคอีสานมากกว่าที่อื่น ๆ^{๑๗}

นงลักษณ์ ขุนทวี ได้กล่าวถึงลักษณะคำประพันธ์โครงสร้างกลอนอ่าน หรือกลอนเหินในศิลปะการประพันธ์อีสานนั้น ผู้แต่งเลือกเฟ้นการใช้ถ้อยคำมีความหมายเฉพาะในภาษาท้องถิ่นอีสาน มาใช้ในวรรณกรรมได้อย่างเหมาะสมและสละสลวย มีการใช้สัญลักษณ์จนสามารถตีความได้ถึงเรื่องของคติโบราณ คติธรรม ตลอดจนการใช้สำนวนโวหาร^{๑๘}

ล้อม เพ็งแก้ว ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณคดีไว้ว่า ประกอบไปด้วย ๓ ส่วน คือ รูปแบบ ศิลปะการประพันธ์และเนื้อหา ในส่วนของรูปแบบได้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีในการแต่งและการประพันธ์ ในส่วนของศิลปะการประพันธ์ได้แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะด้วยกันคือ การเลือกเฟ้นถ้อยคำ การเรียบเรียงถ้อยคำและการปลุกอารมณ์ ในส่วนเนื้อหาได้แบ่งออกเป็น ๕ ลักษณะ คือ ภาษา ประวัติการ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี สภาพสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งวัฒนธรรมและลัทธิความเชื่อ^{๑๙}

ข.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดร. คำแหง วิสุทธางกูร ได้ทำวิจัยเรื่อง วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวกาฬเกษ ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมอีสานเรื่องการเกษเป็นวรรณกรรมที่มีบทบาทและคุณค่าสำคัญต่อคนอีสานอย่างมากเพราะเป็นบ่อเกิดของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างที่สะท้อนให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิต แนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ บทความวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวกาฬเกษด้วยมุมมองของจริยศาสตร์เพื่อเข้าใจในแนวความคิดและหลักจริยธรรมว่าสอดคล้องอยู่อย่างไร และมีการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันอย่างไร^{๒๐}

ผศ.ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก ได้ทำการวิจัย เรื่อง หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เป็นสังฆธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คือ เรื่อง นรก สวรรค์และนิพพาน โดยคำสอนเรื่องนรกจะเปรียบเทียบกับสถานที่ลงโทษสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติผิดหลักจริยธรรม ส่วนสวรรค์เป็นสถานที่สำหรับเสวยสุขของบุคคลผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบตามหลัก

^{๑๗} สมบัติ พลายน้อย, จิตรกรรมฝาผนังในอีสาน, หน้า ๒.

^{๑๘} นงลักษณ์ ขุนทวี, “การศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอีสานเรื่องเสียววาสดี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๙), หน้า (๑).

^{๑๙} ล้อม เพ็งแก้ว, วैयाววรรณคดี, (กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๘.

^{๒๐} ดร. คำแหง วิสุทธางกูร การวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวกาฬเกษเชิงจริยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, หน้า ๒๒.

พุทธธรรม ส่วนคำสอนเรื่อง นิพพานนั้นก็เป็จุดหมายสูงสุดหรือเป็นอุดมคติชีวิตของบุคคลตามหลัก พุทธจริยธรรม แต่ไม่ได้เป็นคำสอนเชิง พรณนาโดยละเอียด ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเนื้อหาในวรรณกรรม คำสอนมีเนื้อหาเชิงจริยธรรมมากกว่าเชิงสัจธรรม ส่วนหลักพุทธธรรมที่เป็นจริยธรรมที่ปรากฏใน วรรณกรรมคำสอนอีสาน คือ คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม หลักศีล ๕ บุญกิริยาวัตถุหรือวิธีการทำบุญ หลักปฏิบัติสำหรับสตรีและบุรุษ หลักปฏิบัติของภรรยา หลักปฏิบัติของสามี การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การฟังธรรม และการมีความเคารพ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักคำสอน เชิงจริยธรรมอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่หลัก พุทธธรรมโดยตรง แต่เป็นคตธรรมในการครองชีวิต ทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมอีกด้วย^{๒๑}

พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนันท์) ได้ศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน ผลของ การศึกษาพบว่า จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน มี ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีตและ จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ ปรากฏในลำกลอนพบว่า ลำกลอนจะกล่าวถึงคำสอนในเรื่องบุญกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ ศีล ทาน พระศรีอริยเมตไตรย อบายมุข ความกตัญญู และไตรลักษณ์ (เน้นอนิจจตา)^{๒๒}

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผาก ไกลกะดัน โดยมีวิธีการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

๑.๖.๑ วิจัยจากเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ

๑.๖.๒ วิเคราะห์ตีความและสรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้า

๑.๖.๓ เรียบเรียงข้อมูล เสนอผลงานวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องวรรณกรรมอีสานและประวัติความเป็นมาของวรรณกรรม เรื่องหน้าผากไกลกะดัน

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะดัน

๑.๗.๓ ทำให้ทราบหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะดันที่มีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตและสังคมชาวอีสาน

^{๒๑} ผศ.ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, หน้า ๑๒.

^{๒๒} พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนันท์), “ จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.